

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

Приходько Оксана Юріївна

УДК 372.88

**ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ
У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУР ЗАХІДНИХ
І СХІДНИХ СЛОВ'ЯН**

13.00.02 – теорія та методика навчання
(української літератури)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

О. Приходько

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Пасічник Євген Андрійович**, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, професор кафедри методики викладання української мови і літератури

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор **Кузьменко Володимир Іванович**, Київський гуманітарний інститут, декан факультету романо-германської філології – кандидат педагогічних наук, доцент **Пультер Станіслав Олександрович**, Житомирський державний педагогічний університет імені І.Я.Франка, завідувач кафедри методики мов та літератур

Провідна установа – Ніжинський державний педагогічний університет імені М.В.Гоголя, кафедра методики викладання української мови та літератури, Міністерство освіти і науки України, м.Ніжин

Захист дисертації відбудеться “1” червня 2000 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01030, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01030, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “29” квітня 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Козачук Г.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Здобуття Україною статусу державності зумовило ґрунтовну реорганізацію системи освіти, спрямовану на виховання національно свідомої, всебічно розвиненої особистості з високими моральними цінностями. Соціальні зміни, спрямовані на національне відродження українського суспільства, ставлять і нові вимоги до викладання літератури в школі. Література є одним із важливих чинників особливостей світорозуміння будь-якого народу, його своєрідним генетичним кодом. Саме за її посередництвом можна проникнути у духовний світ, пізнати особливості ментальності нації. Українська література, презентуючи гілку слов'янських літератур, є органічною складовою поняття “світова література”. Зародившись і розвинувшись на слов'янському ґрунті, вона поряд із спорідненими слов'янськими літературами увібрала в себе кращі надбання народу, стала виразником нації українців. Тому вивчення української літератури в школі у взаємозв'язках із слов'янськими сприятиме розширенню меж та пошуку “наскрізних ліній”, які через усвідомлення учнями проблеми літературних зв'язків і взаємодій забезпечили б:

– глибоке вивчення національного літературного процесу як невід'ємної частини світового;

– цілісність шкільних курсів української і зарубіжної літератур, що становлять єдину освітню і виховну системи.

Таким чином, актуальність дослідження з огляду на національне оновлення суспільства визначається соціальною, методичною та педагогічною значимістю обраної проблеми і полягає у вдосконаленні методичної бази літературної освіти школярів, перегляді традиційних та пошуку нових форм у викладанні української літератури в школі, одним із аспектів якого є використання спільних ідей на інтегрованій основі. “Національна література, будучи неповторним, оригінальним явищем, саме у зв'язках і взаємодіях з іншими знаходить свою самобутність” (Г.Вервес). Тому завдання вчителя-словесника на уроках української літератури донести до учнів своєрідність і унікальність, багатство і красу рідного слова, найоптимальнішим варіантом здійснення якого буде вивчення української літератури у взаємозв'язках і взаємодіях з іншими літературами.

Взаємопов'язане вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур зумовлене етнічною слов'янською спільнотою, культурною і мовною спорідненістю, подібністю історичного розвитку, суспільно-політичного становища, географічного положення, переплетенням культур даних народів і відкриває нові можливості для компаративних досліджень, що дозволяють зрозуміти національний літературний процес як цілість, вивчення якого неможливе без усвідомлення і осмислення проблеми спільнослов'янських літературних зв'язків.

Багатогранні взаємини української та слов'янських літератур становлять важливе джерело літературно-художньої освіти школярів, тому повинні бути представлені на уроках і української, і зарубіжної літератур, що сприятиме оптимізації навчально-виховного процесу. Використання порівняльного методу дослідження не лише допоможе точніше встановити типологію і генетичність окремих літературних явищ (наприклад, романтизм, класичний реалізм у слов'янських літературах), а й забезпечує створення цілісної літературної освіти школярів.

Необхідність взаємозв'язаного вивчення української і слов'янських літератур зумовлюється і педагогічними факторами. Сучасна національна школа покликана виховати особистість, показником високого рівня освіченості та гармонійного розвитку якої є здатність встановлювати зв'язки між різнорідними знаннями, вміння бачити явища у їх багатоманітній і складній взаємодії, що досягається шляхом інтегрованого вивчення шкільних предметів, на чому вже акцентували увагу у своїх дослідженнях ряд методистів (П.Кулагін, І.Зверев, В.Максимова, Н.Лошкарьова, І.Мирний, Г.Федорець та ін.), що досліджували проблему міжпредметних зв'язків у шкільній практиці. Зв'язок української і зарубіжної літератур, здійснюваний на загальнодидактичних принципах взаємозв'язаного вивчення шкільних предметів, є одним із аспектів висвітлення даної проблеми на матеріалі суміжних дисциплін гуманітарного циклу, сприятиме формуванню системності знань учнів, динамічності розвитку їх мислення.

Протягом багатьох десятиліть у викладанні літератури в школі увага до взаємозв'язаного вивчення української та слов'янських літератур зосереджувалася здебільшого лише на українсько-російських літературних взаєминах. Творчі взаємини української і західнослов'янських літератур в епоху панування тоталітарної системи мало досліджувалися. Зв'язки української з польською,

чеською і словацькою літературами ігнорувалися. Тому обрана нами проблема не була об'єктом спеціальних наукових досліджень. Лише в окремих працях (А.Градовський, Ж.Клименко) частково розглядалися деякі аспекти вивчення в школі взаємозв'язків української та західнослов'янських літератур.

Аналіз стану вивчення літератури в школі показує, що недостатня увага вчителів-словесників до проблеми викладання української літератури у взаємозв'язках із спорідненими слов'янськими літературами утруднює розуміння школярами проблематики окремих художніх творів, складних літературних процесів, особливостей літературної епохи, специфічних аспектів творчості окремих письменників.

Таким чином, вибір теми дослідження зумовили:

- недостатнє використання у шкільній практиці широких можливостей компаративного вивчення української літератури як однієї із умов її кращого пізнання на фоні споріднених слов'янських літератур;
- наявність у програмі з української літератури творів, які без взаємозв'язаного вивчення літератур учні не зможуть глибоко засвоїти;
- недостатня розробленість даної проблеми у методичній літературі.

Об'єктом дослідження є процес вивчення української літератури у загальноосвітній школі.

Предмет дослідження становить методика взаємозв'язаного вивчення української і слов'янських літератур.

Мета дослідження полягає у розробці науково обгрунтованої та експериментально перевіреної методики інтегрованого вивчення української та зарубіжної літератур у контексті слов'янського письменства.

Гіпотеза. Вивчення зв'язків і взаємодій української та західно- і східнослов'янських літератур забезпечить підвищення рівня літературної освіти школярів, якщо:

- організація навчального процесу відбуватиметься на основі компаративного аналізу художніх творів української та інших слов'янських літератур;
- виявлятимуться контактні-генетичні зв'язки та типологічні подібності у творчості окремих українських та слов'янських письменників;
- урахуватимуться психолого-педагогічні умови оволодіння школярами міжпредметними знаннями і вміннями.

Проблема, мета і гіпотеза дослідження визначили такі **завдання:**

- 1) науково обґрунтувати доцільність і можливість здійснення взаємозв'язків української і слов'янських літератур;
- 2) вивчити стан досліджуваної проблеми у практиці викладання літератури, визначити здатність школярів різних вікових категорій здійснювати порівняння, проводити аналогії на різних літературних рівнях;
- 3) розробити систему експериментальних уроків з широким використанням взаємозв'язаного вивчення літератур;
- 4) апробувати запропоновану систему та перевірити її ефективність.

Методологічною основою дослідження є положення літературознавців про єдність світового літературного процесу і взаємодію літератур у ньому, особливості асоціативного мислення, роль системності знань у процесі навчання, специфіку міжпредметних зв'язків, особливості сприймання художнього твору.

Науково-теоретичною основою дослідження є досягнення вітчизняних та зарубіжних учених у галузі порівняльно-історичного і типологічного вивчення національних літератур, які досліджували проблеми міжлітературних зв'язків та їх типологію і представлені працями О.Білецького, Ю.Булаховської, О.Бушміна, Г.Вєрвеса, О.Веселовського, М.Гудзія, Д.Дюришина, М.Жирмунського, І.Журавської, Є.Кирилюка, М.Конрада, Д.Наливайка, І.Неупокоевої, Ф.Погребенника, І.Франка, П.Хропка та інших; роботи з методики літератури Г.Беленького, Т.Зепалової, М.Кудряшова, О.Мазуркевича, К.Нартова, В.Неділька, Є.Пасічника, Л.Худаш тощо та окремі праці методистів О.Бандури, Т.Бугайко, Ф.Бугайка, Л.Мірошніченко, С.Пультера про роль міжпредметних зв'язків під час вивчення української літератури.

У процесі виконання конкретних завдань використовувались різні **методи** наукового пошуку:

- 1) теоретичні (вивчення і аналіз літературознавчих праць, психолого-педагогічної та методичної літератури з теми дослідження, теоретичне осмислення досвіду роботи вчителів-словесників, аналіз навчальних програм, шкільних підручників);
- 2) емпіричні (констатуючий зріз, формуючий експеримент, спостереження за навчальним процесом, анкетне опитування, бесіди,

аналіз підсумкових контрольних творчих робіт, тестових завдань, якості виконання яких визначалася за допомогою методів математичної статистики).

Робота над дисертацією здійснювалась упродовж трьох етапів. **На першому етапі** (1996-1997 рр.) проводився ґрунтовний аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених з літературознавства, педагогіки, методики вивчення літератури, обґрунтовувались актуальність, об'єкт, предмет, мета й основні завдання дослідження.

На другому етапі (1997-1998 рр.) мав місце пошук методичних можливостей реалізації взаємозв'язків української та слов'янських літератур у шкільній практиці; проведено констатуючі зрізи, які дозволили виявити і проаналізувати стан досліджуваної проблеми і визначити методику дослідно-експериментальної роботи.

На третьому етапі (1998-1999 рр.) апробувалася експериментальна методика в умовах навчально-виховного процесу, аналізувалися результати, отримані у ході дослідного навчання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у методиці викладання української літератури теоретично та експериментально розроблено систему реалізації взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур. Подальшого розвитку дістала методика інтегрованого вивчення української та зарубіжної літератур у контексті слов'янського письменства.

Теоретичне значення роботи — у розкритті особливостей вивчення української літератури у взаємозв'язку із західно- та східнослов'янськими літературами, в обґрунтуванні форм і методів здійснення такого навчання.

Практичне значення дослідження полягає у створенні методичної системи взаємозв'язаного вивчення української і слов'янських літератур, що сприятиме підвищенню рівня літературної освіти школярів. Тематично виділено систему уроків, на яких доцільне і необхідне застосування взаємопов'язаного вивчення літератур; розроблено експериментальні уроки та окремі їх фрагменти.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичній роботі вчителів-словесників, у вузівському курсі "Методика викладання літератури".

Результати дослідження впроваджено у навчальний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 245 від 27.12.99), Рівненського інституту слов'янознавства

Київського слов'янського університету (довідка № 256 від 27.12.99), загальноосвітньої школи № 3 м.Здолбунова (довідка № 112 від 27.12.99), у курсову перепідготовку методистів та учителів (довідка управління освіти Рівненської облдержадміністрації).

Особистий внесок здобувача полягає у науковому обґрунтуванні та розробці системи взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур як необхідної умови оптимального і цілісного засвоєння школярами курсу рідної літератури.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методичною та теоретичною обґрунтованістю вихідних даних, аналізом результатів, отриманих у процесі використання комплексу методів теоретичного та експериментального наукового пошуку, що взаємодоповнюються.

На захист виносяться:

- загальна науково-методична концепція автора дослідження про доцільність взаємозв'язаного вивчення української і слов'янських літератур;
- система експериментальних уроків, що передбачає реалізацію зазначеної концепції.

Апробація результатів дослідження проводилася у загальноосвітніх школах, на базі яких здійснювався педагогічний експеримент (Здолбунівських №№ 3,4, Рокитнівській № 3, Костопільській № 6), а також Володимирецькому колегіумі Рівненської області, гуманітарній гімназії м.Рівного.

Основні положення дисертації апробувалися на звітно-наукових конференціях кафедр слов'янської філології Рівненського інституту слов'янознавства, методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, міжнародній конференції у м.Острозі (1997), на курсах підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури (Рівне, 1998), районних методичних об'єднаннях (міст Сарни, 1997, Рокитне, 1997, Здолбунів, 1998, Рівненської області), у методичних статтях (1996, 1997, 1998, 1999 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в шести публікаціях, загальним обсягом 31 друкована сторінка. Серед публікацій – три статті в наукових і фахових журналах. Решта публікацій – матеріали доповідей, виголошених на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 190 назв. Обсяг дисертаційного дослідження без списку використаної літератури становить 161 сторінку, повний обсяг роботи /зі списком використаних джерел/ – 175 сторінок (у тому числі 9 таблиць).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, схарактеризовано основні етапи педагогічного експерименту, методи наукового пошуку, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, вірогідність, науково-практичну значущість одержаних результатів.

У першому розділі “Науково-методичні основи вивчення взаємозв'язків української та інших слов'янських літератур” здійснено огляд ряду праць літературознавчого, психолого-педагогічного та методичного характеру, які стосуються досліджуваного питання, вивчено та проаналізовано стан проблеми у шкільній практиці, визначено основні види і форми міжлітературних зв'язків, на матеріалі яких базувалася експериментально-дослідна система навчання.

Взаємозв'язане вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур знаходить свою реалізацію на міжпредметній основі. Тому нами було розглянуто питання міжпредметних зв'язків як однієї із умов системності знань школярів.

У дисертації наголошується, що проблема міжпредметних зв'язків розглядалася вченими у трьох аспектах:

- психологічному – з погляду об'єктивних законів вищої нервової діяльності людини, законів психології і нейрофізіології (І.Павлов, Л.Виготський, Ю.Самарін, Б.Ананьєв, М.Кабанова-Меллер, Ш.Генелін);
- загальнопедагогічному – з погляду загальних закономірностей теорії навчання (Я.Коменський, Д.Локк, Г.Песталоцці, К.Ушинський, Ю.Бабанський, І.Лернер, В.Онищук, М.Скаткін);
- конкретно-методичному – з погляду завдань, що вирішуються в процесі викладання конкретних предметів (В.Стоюнін, В.Водовозов, Т.Бугайко, Ф.Бугайко, О.Бандура, С.Пультер).

Таким чином, аналіз літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що питання взаємозв'язаного вивчення літератур як одна із складових ідей міжпредметного навчання знаходиться у полі зору вчених, починаючи з другої половини XIX ст., було актуальним на всіх етапах становлення і розвитку методичної науки, особливо гостро постало сьогодні, в умовах уведення до переліку навчальних предметів загальноосвітньої школи курсу "Зарубіжна література", окреме місце у якому відведено західно- і східнослов'янським літературам.

З метою вивчення стану даної проблеми у шкільній практиці було проведено констатуючий експеримент. Виникла потреба з'ясувати, якого значення надають учителі викладанню української літератури у взаємозв'язках із західно- і східнослов'янськими літературами.

Результати анкетного опитування словесників дають підстави стверджувати, що:

- 1) проблеми взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур ще не приділяється достатньої уваги;
- 2) лише незначна частина вчителів епізодично і безсистемно вдається до проведення аналогій із західнослов'янськими літературами, хоч і усвідомлює доцільність взаємозв'язаного вивчення української та інших слов'янських літератур (див. табл. 1);
- 3) більшість учителів не має чітких критеріїв упровадження інтегрованого вивчення літератур у навчально-виховний процес.

Таблиця 1

Показники розуміння вчителями доцільності взаємозв'язаного вивчення української та інослов'янських літератур

Зміст відповіді	К-ть відпов.	У % відношен.
Для глибшого розуміння рідної літератури	10	10,4
Щоб активізувати учнів, збудити увагу	3	3,1
Щоб розширити світогляд учнів, їх літературні обрії	45	46,9
Для усвідомлення ментальності свого народу	13	13,6
Щоб оцінити вартість здобутків рідної літератури у світовому літературному контексті	18	18,7
Не відповіли	7	7,3

У ході констатуючого експерименту також були визначені труднощі, які перешкоджають практичній реалізації взаємопов'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур. До таких належать:

- 1) відсутність у вчителів методичної літератури з проблеми (66,7%);
- 2) недостатня обізнаність словесників із літературознавчими працями та розвідками (66,7%);
- 3) брак художніх текстів, зокрема польської, чеської та білоруської літератур, з якими необхідно працювати у процесі уроку (40%);
- 4) недостатня кількість годин, відведених на опрацювання окремих програмових тем з української літератури, що не залишає часу словеснику звертатися у ході уроку до інонаціональних літератур (25,6%).

Шляхом спостережень, бесід, анкетування було виявлено можливості школярів різних вікових категорій здійснювати порівняння типологічно споріднених творів, проводити аналогії та визначати відмінності різних літературних явищ, висловлювати відповідні судження, робити висновки й узагальнення.

Провідним методом проведення констатуючого експерименту було обрано метод порівняння, на основі якого розроблялися завдання для учнів 5-11-их класів.

У доборі завдань порівняльного характеру для учнів 5-8-их класів урахувалося, що молодші та середні підлітки ще не в змозі всебічно оцінити літературні явища і факти, оскільки досягають літературних героїв, на рівні асоціативної ідентифікації (ототожнення себе з літературним героєм), і їм важко усвідомлювати широту художніх узагальнень. "На перший план учні ставлять не той ідейний зміст художнього твору, який впливає з нього, а певний предметний зміст, певне конкретне зображення життя поза авторською оцінкою дійсності" (Є.Пасічник). Тому школярам 5-8-их класів пропонувалися завдання, що вимагали умінь встановлювати зовнішні схожості та відмінності різнонаціональних літературних творів лише на рівні сюжетів та героїв і т.ін.

Учні 9-11-их класів виконували завдання, що вимагали від старшокласників асоціативного мислення, через порівняння дійти до певних власних суджень та висновків, виявити можливості аналізувати та узагальнювати літературні явища, оскільки ця вікова категорія школярів спроможна обґрунтувати свої міркування,

вмотивувати логіку поведінки героїв твору відповідно до авторського задуму, зрозуміти суперечності у їхніх характерах, побачити важливі моральні проблеми людського буття, які піднято у творах, психологічно осмислити взаємовідносини людини з суспільством, а також усвідомити художню майстерність митця, пізнати особливості його стилю, своєрідність творчої манери.

Систему завдань, які містили запитання порівняльного характеру різної складності, було розроблено на матеріалі творів української, польської, чеської і російської літератур (див.табл.2).

Таблиця 2

Твори української та західно- і східнослов'янських літератур, які розглядалися у порівнянні

Клас	Твір з української літератури	Твір з інших слов'янських літератур
5	Казка "Мудра дівчина"	Казка "Розумна дочка" (чеська)
6	Байка Л.Глібова "Вовк та Ягня"	Байка І.Крилова "Вовк та Ягня" (російська)
7	"Дума про козака Голоту"	Билина "Ілля Муромець та Соловей-розбійник" (російська)
8	Байка Л.Глібова "Цуцик"	Байка І.Красицького "Два пси" (польська)
9	Балада Т.Шевченка "Русалка"	Балада А.Міцкевича "Рибка" (польська)
10	Новела В.Стефаніка "Новина"	Оповідання К.Чапека "Сільський злочин" (чеська)
11	Поезія Є.Маланюка "Напис на книзі віршів"	Поезія Ю.Тувіма "Праця" (польська)

На основі результатів проведеного констатуючого зрізу були зроблені висновки, що роботу із взаємозв'язаного вивчення споріднених слов'янських літератур слід розпочинати вже у 5-8-их класах. Вважаючи цей період пропедевтичним (підготовчим), необхідно поступово вводити у навчально-виховний процес елементи порівняння як пізнавальної операції, що сприятиме підготовці школярів до майбутньої дослідницької праці і стане хорошою підготовчою базою до взаємопов'язаного вивчення літератур на більш високому рівні у старших класах.

Експериментальні дані дають підставу стверджувати, що найбільш сензитивний період із погляду перспективи взаємопов'язаного вивчення української і слов'янських літератур припадає на 9-11-ті класи.

Дослідження показало, що найбільш доцільно у процесі вивчення літератур вдаватися до контактної-генетичних зв'язків (схожостей, викликаних безпосередніми зв'язками між явищами або їх генетичною спорідненістю) і типологічних подібностей (схожостей, незалежних від прямих контактів, породжених дією спільних закономірностей і чинників суспільного і духовного розвитку народів, які одночасно чи в різні періоди проходять через певні однакові, близькі або подібні історичні етапи свого розвитку).

У другому розділі "Форми і методи реалізації взаємозв'язків на уроках літератури" теоретично обґрунтовано запропоновану методику, проаналізовано результати дослідних даних.

На початковому етапі проведення експериментальної роботи ставилися завдання:

1. Перевірити можливість і доцільність вивчення окремих тем з української літератури у взаємозв'язках із західно- і східнослов'янськими літературами.

2. Апробувати форми, методи і прийоми інтерпретації міжлітературних зв'язків у шкільному курсі української літератури.

Експериментальна робота здійснювалася з урахуванням результатів досліджень з педагогіки, психології, літературознавства, методики викладання предмета та ін.

Головним методом у процесі реалізації взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур було обрано метод компаративного аналізу, поряд із яким застосовувалися також й інші форми, методи і прийоми навчальної діяльності школярів.

Експериментальне навчання здійснювалось у двох варіантах. У контрольних класах – за діючою загальноприйнятою методикою. В експериментальних класах апробувалася розроблена нами методика.

Дослідну роботу було організовано так, щоб провести багатоаспектне порівняння її результатів з результатами початкового етапу експерименту, потім з результатами наступних етапів. Вивчення кожної теми, яка розглядалася у розрізі міжслов'янських літературних контактів, завершувалося письмовою роботою. Аналіз письмових робіт учнів давав можливість простежити ефективність і доцільність запропонованої методики.

Домінуючим видом міжлітературних взаємин, представлених на уроках взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур у середніх класах, були типологічні подібності. Це дало підставу під час дослідного навчання використовувати на уроках у 5-8-их класах елементи типологічного порівняння творів української та інослов'янських літератур (А.Тесленко "Школяр" – Г.Сенкевич "Янко-музикант", Б.Грінченко "Екзамен" – Б.Прус "Антек" та ін.), в основу яких було покладено метод евристичної бесіди.

Крім паралельного вивчення інослов'янських літератур протягом усього уроку, широко практикувалися й окремі типологічні порівняння, що лише вкраплювалися у навчальний процес.

У старших класах домінуючими на уроках взаємопов'язаного вивчення літератур були проблемно-пошукові завдання.

Розроблена нами система інтегрованого вивчення слов'янських літератур у 9-11-их класах реалізовувалась на уроках різних типів:

- вивчення біографії письменника (контактні зв'язки: Т.Шевченко – А.Міцкевич, Б.Залеський, П.Шафарик, Є.Маланюк – Ю.Тувім та ін.);
- аналізу художнього твору (поєми В.Сосюри "Мазепа" – О.Пушкіна "Полтава", Т.Шевченка "Сон" – А.Міцкевича "Дяди" та ін.);
- ознайомлення з літературно-критичними статтями (статті І.Франка про міжслов'янські літературні взаємини та письменників слов'янського світу тощо.);
- вивчення літературного процесу (періоди інтенсивних українсько-слов'янських літературних контактів: кінець XVIII – перша половина XIX ст., 20-ті роки XX ст.);
- засвоєння теоретико-літературних понять (романтизм в українській, польській, чеській, російській літературах та ін.);
- ознайомлення з перекладацькою діяльністю митців слова (переклади М.Рильського, П.Куліша із слов'янських літератур).

Заключний етап експериментального навчання передбачав перевірку ефективності запропонованої методики. Для реалізації поставленої мети було проведено декілька серій експериментів, які передбачали завдання різноманітного характеру

У системі завдань переважали проблемні запитання та письмові твори, що дали змогу визначити рівень засвоєння школярами виучуваного матеріалу, здатність учнів до вільного оперування ним у різних навчальних ситуаціях, уміння старшокласників у ході розв'язання поставлених проблем проводити необхідні міжлітературні аналогії.

Так, наприклад, дев'ятикласникам контрольних та експериментальних класів після вивчення поеми Т.Шевченка "Сон" було запропоновано виконати письмову творчу роботу, яка передбачала висвітлення головних проблем, піднятих автором.

Розкриваючи тему, учні експериментальних класів влучно використовували цитати із тексту на підтвердження своїх думок, для переконливості і доказовості власних суджень та висновків проводили паралелі та образні аналогії із творами інших слов'янських літератур, до яких звертався словесник під час експериментального навчання.

Роботи школярів контрольних класів були більш поверховими, зводилися лише до передачі змісту поеми, частина дев'ятикласників так і не змогла усвідомити усієї глибини і наснаженості ідейного звучання Шевченкової поеми, яка є нелегкою для сприйняття сучасними 13-14-річними підлітками.

Значне місце відводилося завданням, на основі яких визначалися рівні засвоєння старшокласниками необхідних теоретико-літературних понять та усвідомлення закономірностей основних етапів становлення і розвитку української літератури, що також вимагало від школярів конкретних знань у царині літературних напрямів і стилів. Кількісні та якісні показники виконання підсумкової контрольної роботи після вивчення теми "Романтизм як літературний напрям" свідчать про неоднаковий рівень засвоєння виучуваного матеріалу школярами контрольних і експериментальних класів. Як видно з таблиці 3, якісна успішність (оцінки "4" і "5" за виконані роботи) у класах, де навчання відбувалося за традиційною методикою, становить 62,3% проти 85% якісної успішності дев'ятикласників, що були охоплені дослідним навчанням.

Таблиця 3
Показники успішності засвоєння школярами поняття романтизму як літературного напрямку

К-ть шкіл	К-ть класів	Учнів у класах	У контрольних					В експериментальних				
			всього	"5"	"4"	"3"	"2"	всього	"5"	"4"	"3"	"2"
4	12	354	174	35	74	52	13	180	72	81	22	5
У %			–	20,1	42,5	29,9	7,5	–	40	45	12,2	2,8

Окреме місце у ході аналізу результатів формуючого експерименту було відведено завданням, які передбачали перевірку запропонованої методики, що реалізовувалась на уроках вивчення біографії письменника.

Мета перевірки – визначити, як школярі засвоїли основні етапи життєвого шляху митця, якою мірою усвідомлені старшокласниками фактори, що впливали на формування свідомості письменника, його світоглядних позицій, проблематики літературної творчості.

Результати виконання тестових завдань подано у таблиці 4, на основі якої можна визначити та порівняти якість засвоєння виучуваного матеріалу школярами контрольних та експериментальних класів.

Таблиця 4
Результати виконання тестових завдань

Класи	Заг. к-ть учн.	Заг. к-ть пит.	Кількість правильних відповідей										
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Контр.	267	10	–	5	8	12	29	45	55	44	31	27	11
У %	–	–	–	2	3	4,5	11	17	20	16,5	11,5	10	4,5
Експер.	270	10	–	–	3	7	15	26	34	46	59	44	36
У %	–	–	–	–	1	2,5	5,5	9,5	12,5	17,5	22,5	16	13

Аналіз виконання тестових завдань показує, що учні експериментальних класів краще засвоїли біографію та основні етапи творчості письменника (Т.Шевченка), ніж учні контрольних класів, які працювали за традиційною методикою. 69% школярів експериментальних класів правильно відповіли більше, як на 6 тестових запитань. Тоді, як у контрольних класах безпомилкові

відповіді на 7,8,9 і 10 тестових запитань становлять лише 42,5%, що на 16,5% гірше, ніж в експериментальних класах

Зіставлення одержаних результатів у контрольних і експериментальних класах засвідчило значне підвищення рівня знань з літератури в учнів експериментальних класів.

Таким чином, показники виконання контрольних робіт, тестових завдань, покладених в основу серії контрольних експериментів, дають підставу констатувати високий рівень засвоєння виучуваного матеріалу школярами, охопленими дослідним навчанням, і підтверджують ефективність розробленої нами методики взаємопов'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур.

У результаті проведеного дослідження зроблені такі висновки та узагальнення:

1. Вивчення української літератури необхідно здійснювати у взаємозв'язках із зарубіжною. Висвітлення міжлітературних взаємин українського письменства сприяє кращому пізнанню школярами національної специфіки рідної літератури, усвідомленню її як органічної складової світового літературного процесу. Взаємопов'язане вивчення літератур як двох суміжних дисциплін гуманітарного циклу сприяє розвитку асоціативного мислення, здатності аналізувати, синтезувати та узагальнювати необхідний матеріал.
2. Західно- і східнослов'янські літератури є сприятливим ґрунтом для вивчення української літератури на інтегративній основі, оскільки генетична спорідненість та спільність історичного розвитку зумовили багато подібностей у тематиці, конфліктах, проблематиці, еволюції літературних родів та жанрів, стилів і напрямів української та іно- слов'янських літератур.
3. Вивчення української літератури у її творчих контактах з іншими слов'янськими літературами сприяє підвищенню рівня літературної освіти школярів: дозволяє їм глибше пізнати ідейно-естетичну значущість літературних явищ, зрозуміти слов'янську спорідненість і національну своєрідність кожної літератури, побачити в художніх творах відображення епохи, краще засвоїти систему теоретико-літературних понять.

4. Компаративний аналіз – провідний метод у системі форм, методів і прийомів реалізації взаємозв'язаного вивчення літератур, основний принцип якого – зіставлення літератур у різних аспектах: жанровому, змістовому, формально-стилістичному на рівні проблематики, тем, сюжетів, образів, творчої манери митців слова та ін.
5. Здійснюючи інтеграцію навчального процесу на уроках літератури, необхідно дотримуватись принципів системності і систематичності, враховувати психолого-педагогічні умови міжпредметного навчання на уроках української та зарубіжної літератур.
6. Експериментальна методика успішно реалізовується у процесі уроків, різних за своєю типологічною природою.
7. Ефективність експериментальної методики підтверджують дані, отримані в результаті апробації системи взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для вдосконалення шкільних програм та підручників з української і зарубіжної літератур.

Порушена в дисертації проблема взаємозв'язаного викладання української та західно- і східнослов'янських літератур не вичерпується проведеним дослідженням. Перспективи подальшого її вивчення полягають у проведенні нових досліджень міжслов'янських контактів української літератури, насамперед, із білоруською літературою, висвітленні ще не вивчених сторін взаємодії із польською і чеською літературами, що зумовлює створення арсеналу форм, методів і прийомів впровадження даного літературознавчого матеріалу у шкільну практику.

Основний зміст дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Приходько О.Ю. Вивчення нової української літератури в школі у контексті духовного життя східних і західних слов'ян // Нова педагогічна думка.- 1998. - № 3. - С. 56-59.
2. Приходько О.Ю. Світочі слов'янської культури. Т.Шевченко і А.Міцкевич // Відродження.- 1998.- № 1.- С. 28-29.

3. Приходько О.Ю. Постаць гетьмана Мазепи очима двох слов'янських письменників (Матеріали до уроку вивчення поеми Володимира Сосюри “Мазепа” з елементами компаративного аналізу) // Дивослово.-1999.-№ 6.-С.34-37
4. Приходько О.Ю. Біблійні переклади і переспіви в процесі вивчення української літератури в школі // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: Збірник наукових праць.- Острог, 1997.- С. 145-154.
5. Приходько О.Ю. Психолого-педагогічні аспекти міжпредметного навчання // Навчально-виховний процес у вузі і школі та шляхи його розвитку і удосконалення: Збірник праць Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II.- Рівне, 1999.- С. 126-128.
6. Приходько О.Ю. Типологічні різновиди уроків взаємозв'язаного вивчення української та інших слов'янських літератур // Шляхи підвищення ефективності вивчення української мови та літератури (Матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції, 17-18 листопада 1999 р.)- К.. Знання, 2000.- С. 174-181.

Анотації

Приходько О.Ю. Вивчення української літератури в школі у контексті літератур західних і східних слов'ян.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (української літератури).– Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2000.

Дисертація присвячена проблемі взаємозв'язаного вивчення української та західно- і східнослов'янських літератур (польської, чеської, російської, білоруської) в умовах інтегрованого вивчення. Головні положення дисертації сформульовані на основі кращих надбань порівняльного літературознавства, а також педагогіки, психології, методики викладання літератури. Експериментально доведено, що запропонована система навчання сприяє поглибленню знань з літератури, усвідомленню учнями її національної самобутності.

Ключові слова: міжслов'янські літературні взаємини, компаративний аналіз, контактні зв'язки, типологічні подібності, цілісність світового літературного процесу.

Приходько О.Ю. Изучение украинской литературы в школе в контексте литератур западных и восточных славян.- Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинской литературы).-Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2000.

Диссертация посвящена проблеме взаимосвязанного изучения украинской, западно- и восточнославянских литератур (польской, чешской, русской, белорусской) в условиях интегрированного изучения. Основные положения диссертации сформулированы на основе новейших достижений сравнительного литературоведения, а также педагогики, психологии, методики преподавания литературы.

Экспериментально доказано, что предложенная система обучения содействует углублению знаний по литературе, осознанию учащимися её национальной самобытности, а также активизирует творческую инициативу школьников, способствует широкому внедрению в учебно-воспитательный процесс самостоятельной исследовательской и поисковой деятельности.

В основу системы уроков взаимосвязанного изучения литератур, как доминирующий, положен метод сравнительного анализа, главный принцип которого – сопоставление литератур в разных аспектах.

Ход и результаты исследования подтвердили, что предлагаемая методика более эффективна в 9-11-ых классах, поскольку структура программы, содержание изучаемого материала и возрастные особенности старшеклассников создают благоприятные условия для интеграции учебно-воспитательного процесса. Изучение украинской литературы во взаимосвязях и взаимодействиях с другими славянскими литературами в 5-8-ых классах носит фрагментарный, пропедевтический характер. Главная цель такого изучения – ознакомить учащихся с отдельными приёмами компаративного анализа, которые при изучении предмета

в старших классах станут надёжным основанием для более глубокого осознания школьниками творческих взаимодействий украинской литературы и отдельного её места в мировом литературном процессе.

В диссертации представлены уроки (изучения биографии писателя, отдельных художественных произведений, литературного процесса, усвоения учащимися теоретико-литературных понятий, ознакомления с литературно-критическими статьями и переводческой деятельностью писателя), а также фрагменты уроков с широким использованием контактных связей и типологических сходств в украинской литературе на материале творчества Т.Шевченко, П.Кулиша, И.Франко, М.Рыльского, В.Сосюры, Е.Маланюка.

В исследовании показаны также тематические возможности бинарных уроков, на которых рассматриваются типологически родственные произведения украинской и других славянских литератур.

Выделено тематические возможности бинарных уроков и типологически родственных произведений украинской и других славянских литератур, которые необходимо рассматривать в сравнении.

Апробация предлагаемой в диссертации методики подтверждает, что изучение украинской литературы в школе в контексте сродных ей западно- и восточнославянских литератур является необходимым условием более глубокого овладения знаниями и повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в целом.

Ключевые слова: межславянские литературные отношения, компаративный анализ, контактные связи, типологические сходства, целостность мирового литературного процесса.

Prikhodko O.Yu. Learning Ukrainian Literature at School in the Context of Literature of Western and Eastern Slavonians.- Manuscript.

The dissertation for getting scientific degree of candidate of pedagogical sciences at the speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching Ukrainian Literature.- National Pedagogical University named after M.Dragomanov, Kyiv, 2000.

The dissertation is devoted to the problem of mutually connected learning of Ukrainian and Western and Eastern Slavonians Literatures in secondary school. Forms and methods of increasing effectiveness of the lesson of Ukrainian literature in the conditions of its integrated learning on the material of Polish, Czech, Russian, Bielorrussian literatures have been developed. The main points of the research are formed on the base of the best treasures of comparative literary criticism, pedagogics, psychology, methods of teaching literature. The experiment has proved that the given system of teaching extends and improves pupils' knowledge in literature, promotes their realization of national originality of native literature which is integral part of the world literary process.

Key words: interslavonic literary relations, comparative analysis, contact links, typological similarities, integrity of the world literary process.

Підписано до друку 26.04.2000.

Формат 60×90/16.

Ум. др. арк.1,0. обл.-вид. арк. 1,0.

Замов. № 78. Тираж 100 пр.

Віддруковано ППФ "Волинські обереги"

266000, м.Рівне, вул.16 Липня,38.

Тел. 62-03-97